

Marjan Sedmak

Kako nas (ne)vidijo in kako naj se vidimo

POVZETEK

Ali mediji posvečajo ustrezno pozornost dogajanju v civilni družbi nasploh? In če jo, ali posvečajo ustrezno pozornost vsem njenim delom in zlasti starejšim? Starejši kot družbena skupina s svojo posebno kolektivno identiteto še vedno zaostajajo za družbenimi skupinami z daljšo tradicijo boja za svoje pravice in navzočnostjo v družbi (ženske, invalidi, istospolno usmerjeni itd.). T. i. dolgoživa družba je sorazmerno nov socialni pojav in se mora še vedno trdo bojevati za svoj prostor v medijski krajini. Ali so organizacije starejših primerno pripravljene na to, da zavzamejo svoj prostor v medijski krajini? Verjetno ne. NVO (Slovenske nevladne organizacije) se ne morejo kosati z mogočnimi aparati za stike z javnostmi, ki so na voljo politiki, industriji in drugim centrom moči. Ali t. i. geto poročanje o starejših in starajoči se družbi zadostuje za potrebe družbenega diskurza o novih demografskih razmerah? Vsekakor je dobrodošlo, toda kar pričakujemo od medijev, je prežemanje vseh delov medijskega poročanja s temami, ki se nanašajo na staranje, spreminjajočo se demografijo in na probleme starejših vključno z njihovo pravico živeti dostojno in dostojanstveno življenje. In zadnje vprašanje: ali mediji krepijo zamisel o medgeneracijski solidarnosti in soodvisnosti? Medtem ko povprečna družina še vedno močno doživlja medgeneracijsko soodvisnost, politika in mediji še vedno zvečine vztrajajo pri cepitvi družbenega telesa na velike socialne skupine. Temelj te cepitve je ponavadi položaj družbene skupine v procesu proizvodnje – in na dlani je, da starejši v takšni perspektivi ustvarjajo vtis bremena za družbo. In to je stereotip, ki se mu je najprej treba postaviti po robu.

Ključne besede: civilna družba, starajoča se / dolgoživa družba, vidnost, mediji, diskriminacija.

AVTOR: *Marjan Sedmak*, univ. dipl. iur., roj. 1938 v Mariboru. Izobrazba: klasična gimnazija v Ljubljani, Pravna fakulteta univerze v Ljubljani. Poklic: novinar od 1. junija 1957 (Radio Ljubljana, Mladina, Delo), poročevalec iz vzhodne Afrike (1963), dopisnik iz Sovjetske zveze (1967-1970), Italije (1970-1974), Avstrije (1976-1980), Zvezne republike Nemčije (1986-1992). Glavni urednik Republike (1993-1995). Društveno delo: predsednik Društva novinarjev Slovenije (1992-1995), soavtor medijske zakonodaje (sprejete leta 1994 in odpravljene leta 2005), predsednik Mestne zveze upokojencev Ljubljana (od leta 2000), podpredsednik AGE-European Older People's Platform. Drugo: prevajalec okoli 25 knjig s področja družbenih ved in komunikologije; vodja povezovalnega urada in svetovalec japonskega veleposlaništva na Dunaju od leta 1997 do odprtja japonskega veleposlaništva v Sloveniji 1. januarja 2007.

ABSTRACT

How are we (not) seen and how should we see ourselves

Do the media pay the due attention to what is going on in civil society in general? And when they do, do they pay adequate attention to all parts of it, first of all to the elderly? Seniors as a social group with its distinctive collective identity still lag behind those social groups with longer tradition of campaigning for its rights (women, disabled, gays) and presence in

the society. So called long-living society is relatively new social phenomenon and has still to fight hardly to conquer its place in the media landscape. Are organisations of senior citizens properly equipped to take their place in media landscape? Probably not. The NGOs are no match to the impressive PR facilities of politics, industry and other power centers. Does so called *ghetto* reporting on elderly and ageing society in general satisfy the needs of societal discourse on the new demographic situations? It is welcome but what we really expect from the media is a permeability of all sectors of media reporting with the issues tackling the age, the changing demography and the problems of older citizens including their right to live a decent life in dignity. And the last question: do the media foster the idea of intergenerational solidarity and interdependence? Whilst the intergenerational interdependence is still strongly felt in average family the politics and media mostly insist in the fragmentation of the social body in big social aggregates. The origin of this fragmentation is usually the position of a social group in the production process – and it is obvious that elderly comes out as a burden to the society. And this stereotype is a priority to clash with.

Key words: civil society, ageing society / long-living society, media, discrimination.

AUTHOR: *Marjan Sedmak*, born 1938 in Maribor, Slovenia (Yugoslavia). Education: Gymnasium (secondary school concentrating on classical studies) 1948-1956, University of Ljubljana Law School, grad. 1962. Professional experience: Journalist with Slovenian Broadcasting Company 1957-1960, with weekly *Mladina* 1960-1962, with *Delo* daily newspaper 1962-1993, chief editor of daily *Republika* 1993-1995. Correspondent for *Delo* in East Africa (1963), Soviet Union (1967-1970) and Italy (1970-1973). Correspondent for *Delo* and national broadcasting company in Austria (1976-1980) and Germany (1986-1992). Associations: President of Slovenian Journalistic Association (1992-1997). President of the Ljubljana's League of Senior's Organisations from 2000, Vice-President of AGE – European Older People's Platform. Publications: Translator from English, German and Italian of appr. 25 books on social sciences and media (recent translations from Italian: Norberto Bobbio, *La destra e la sinistra* 1993; Nicola Matteucci, *Lo Stato Moderno* 1999; Donatella Della Porta *Introduzione alla scienza politica* 2003; Benedetto Conforti, *Dritto Internazionale* 2005; from English: Edmund B. Lambeth, *Committed Journalism. An Ethic for the Profession* 1997; John Keane, *Civil Society* 2000; Briggs/Burke, *A Social History of Media*; and from German: Ferdinand Tönnies, *Kritik der Öffentlichen Meinung* 1998; *Gemeinschaft und Gesellschaft* 1999 and others).

Najprej se velja zahvaliti snovalcem in organizatorjem Konsenzus konference in hkrati izreči upanje, da bo le ena od mnogih. Vidnost problematike, s katero se je ukvarjala, je v javnosti slej ko prej premalo izrazita. Soočeni s hitrimi demografskimi spremembami si moramo priznati, da nas še vedno oblega več vprašanj, kot imamo odgovorov.

Področje, na katerem se še vedno pojavlja veliko več vprašanj, kot imamo odgovorov, je tudi Evropski socialni model (ESM), in sicer do te mere, da je nekdanja komisarka za socialna vprašanja Anna Diamantopoulou še leta 2003 skeptično omenjala nekatere, ki naj bi trdili, da Evropski socialni model »sploh ni 'model', da ni samo 'socialen' in da tudi ni kdaj prida »evropski« /v pomenu: skupen vsem članicam EU/«.

V predzgodovini nastajanje EU je bilo pač gospodarsko združevanje. Na področju socialnega varstva članice EU na Komisijo niso prenesle nikakršnih pristojnosti, kljub temu si EU prek drugih mehanizmov – pravice človeka in državljana itd. – ustvarja t. i. prostore, prek katerih uveljavlja svoje upravljanje (governance). ESM je več, kot sta družbena solidarnost in kohezija, vendar sta obe njegov neločljiv sestavni del. Področje socialne in družbene solidarnosti je bilo skozi dolgo obdobje nastajanja in širjenja evropskega povezovanja potisnjeno v stran. Vrata sta mu začela – tudi zaradi strašljivih demografskih napovedi, vendar ne samo zato – odpirati dva predsednika Evropske komisije: Delors in Prodi. *»V povezavi s prizadevanji za tesnejšo gospodarsko povezavo v poznih osemdesetih in na začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je Evropska komisija pod vodstvom Jacquesa Delorsa (in njegovega naslednika Jacquesa Santerja) predstavila zamisel o evropskem modelu družbe, s katerim naj bi zavrnila trditve kritikov, češ da so v prizadevanjih po rasti in konkurenčnosti EU prevladali tržni razmisleki, omalovaževali pa naj bi privrženost blaginji. Namen Delorsovega evropskega modela družbe, ki naj bi vključeval politike prerazdelitve, družbene strnjivosti in gospodarske liberalizacije, je bil uravnotežiti gospodarsko integracijo s socialno harmonizacijo, enotni trg pa s socialno varnostjo... Šlo je za vizijo, v kateri naj bi bila evropska družba organiziran prostor, ki bi se razlikoval od navadnega skupka nacionalnih družb in bi napovedoval EU kot skladno politično bitnost oziroma evropolitično občestvo... To je tisto, po čemer se razlikuje od zamisli o evropskem socialnem modelu, ki je v najboljšem primeru zamišljen kot predstavitev skupka prednostnih nalog politik, krožečih okoli blaginje, socialnega partnerstva in mešanega gospodarstva...«* (Delanty in Rumford, 2008, str. 137-138).

Ker ostaja področje socialne varnosti slej ko prej zunaj pristojnosti Evropske komisije in parlamenta, ostaja orodje, s katerim se kuje evropska socialna politika t. i. odprta metoda usklajevanja (OMU). Na Vrhu v Lizboni leta 2000 je bilo poudarjeno, da bo morala EU posodobiti in okrepiti Evropski socialni model (ESM). Članice EU in Evropska komisija so soglašali, da je treba sprejeti *»nujne ukrepe, da bi se odločilno lotili izkoreninjenja revščine do leta 2010«*. Lizbonski Evropski svet se je tudi sporazumel, da se morajo politike, s katerimi se države članice lotevajo problema družbene izključenosti, opirati na Odprto metodo usklajevanja, ki so jo uspešno uveljavljali že pri oblikovanju evropske politike zaposlovanja. Odprta metoda usklajevanja (OMU) je postopek, v okviru katerega se države članice sporazumejo, da bodo usklajevale svoje politike prek izmenjave izkušenj in z vzajemnim učenjem. Uveljavlja se na tistih področjih, na katerih pogodbe o EU pristojnosti organov Evropske unije omejujejo, kjer pa v državah članicah prevladuje prepričanje, da bi lahko s sodelovanjem na evropski ravni ustvarili določeno dodano vrednost. OMU je orodje, ki je v oporo državam članicam in njihovim reformnim prizadevanjem, v isti sapi pa upošteva tudi uzakonjene pristojnosti nacionalnih oblasti. Pogosto jo ob skupni politiki EU in medvladni koordinaciji omenjajo kot tretjo obliko upravljanja z EU.

Izjemno pomembna sestavina odprte metode usklajevanja in pogoj za uspešno uresničevanje njenih ciljev je razvit družbeni diskurz, ki zlasti na tem področju vključuje pomembne dele civilne družbe; mediji v tem diskurzu sicer nimajo izključne, imajo pa zato ključno vlogo. *»Demokracija lahko v resnici cveti le, če ima množica običajnih državljanov dejansko možnost, da se v razpravah in v okvirih neodvisnih organizacij dejavno udeležuje oblikovanja javnega življenja – in če to možnost tudi dejavno izkoristi«* (Crouch, 2008, str. 8).

Prvo vprašanje, s katerim se sooča zainteresirana javnost, se zato glasi: ali mediji – vključno s slovenskimi – posvečajo dolžno pozornost diskurzu, ki se odvija v civilni družbi ali vsaj v njenem kvalificiranem delu? Najverjetnejši, čeprav z raziskavami nepodprt odgovor, se glasi: ne. Zaradi razlogov, o katerih bo govor v nadaljevanju, se mediji – v povprečju – slej ko prej osredotočajo na sfero, v kateri prevladujejo centri moči, se pravi politika in gospodarstvo, ter na zabavljaštvo (vključno s športom) kot področje t. i. omamljanja javnosti (Crouch, 2008, str. 35-41).

Naslednje vprašanje, s katerim se soočamo ta hip, je: ali posvečajo mediji, ko se le odprejo diskurzu v civilni družbi ter med njo in širšo javnostjo, ustrezno pozornost vsem njenim delom in še posebej tistemu, ki razpravlja o problematiki starajoče se / dolgožive družbe? Najverjetnejši odgovor je, da se razmere predvsem zaradi demografskih projekcij, ki zahtevajo ukrepanje, popravljajo. Napovedane demografske spremembe je treba jemati resno, vendar tudi *cum grano salis*: če bi se vse napovedi enega od začetnikov te panoge, Malthusa, uresničile, bi Velika Britanija že pred stoletjem zaradi lakote izumrla. Jemati jih je treba zatorej predvsem kot opozorilo, da se relativna razmerja med generacijami hitro spreminjajo in da se jim bo treba pač modro prilagoditi tako, da bo sleherna od generacij spet našla svoj funkcionalni prostor v socialni celoti. V politiki in politikah EU se je pogled na demografske spremembe zelo hitro spreminjal. Še pred štirimi, petimi leti so jih predstavljali kot bližajočo se katastrofo, ki naj bi sesula socialne sisteme industrijsko razvitih držav. Z nekaj malega preganjavnice in z odkritji, ki jih je prinesla sedanja finančna in gospodarska kriza, lahko sumimo, da je šlo takšno gledanje na roko zavarovalniški in bančni ali nasploh finančni industriji, ki bi ji ustvarjanje strahu pred prihodnostjo in ozračja negotovosti lahko zagotovila nove množice varčevalcev. V 70-ih letih sta svetovni kapitalizem in hegemonška vloga ZDA v akumulaciji kapitala prešla v obdobje finančne ekspanzije »kot simptoma zrele dobe določenega kapitalističnega razvoja« (Arrighi, 1994, str. 5). Ena od rešitev za upadajoče donose v materialni proizvodnji je bila vdor kapitala v javne storitve vključno s socialo (reagonomika in thatcherizem).

Problematika dolgožive in hkrati tudi starajoče se družbe je razmeroma nova. Ni moč spregledati dejstva, da t. i. seniorji kot družbena skupina s kolektivno identiteto, ki je nenaavadno stabilna, še vedno močno zaostajajo za družbenimi skupinami, ki imajo daljše izročilo uveljavljanja svojih pravic. To dejstvo se odraža tudi v takšnih parcialnih dogodkih, kot so mednarodne konference, posvečene razmisleku o socialno občutljivih skupinah – na njih redno prevladuje glas tistih skupin, ki imajo za seboj nekaj desetletno tradicijo t. i. zagovorništv, skupin, kot so mladina, invalidi, organizacije istospolno usmerjenih itd. Prvi dve konferenci, organizirani na socialno tematiko v okviru zadnjega predsedniškega trojčka Nemčija, Portugalska, Slovenija konec januarja 2007 v Berlinu in oktobra istega leta v Lizboni, sta malodane v celoti spregledali problematiko starajoče se in dolgožive družbe. Prav zato govorimo o slabi vidnosti tematike, ki še posebej zadeva starejše prebivalstvo. Pač pa je zaostanek učinkovito nadoknadila konferenca, ki je bila v času slovenskega predsedovanja konec aprila organizirana na Brdu in ki je – brez samohvale – blestela z visoko kakovostjo razprav o bistvu problematike, to je o medgeneracijski solidarnosti.

»Za nobeno državo ne vemo, ki bi uvedla omejitve na račun negativnih stereotipov o starejših. Po vsej Evropi starejše v promocijskih aktivnostih in oglaševanju predstavljajo na

podcenjevalen način, ki ne odlikava resničnosti dramatičnih sprememb v njihovem načinu življenja. V nekaterih državah so se nevladne organizacije starejših državljanov pritožile pri upraviteljih javne televizije zaradi negativnega upodabljanja starejših v oglaševanju.» (Age into Focus, 2004)

Tretje vprašanje se zato glasi: ali so seniorske organizacije – oz. nevladne organizacije nasploh – primerno opremljene za to, da zavzamejo ustrezen prostor v medijski krajini? Odgovor ne more biti pritrديلen. Nevladne organizacije ne morejo tekmovati s silnimi aparati, ki jih imajo na voljo za komunikacijo z javnostmi politika, industrija in drugi centri moči. Verjetno bi se spet morali vrniti h Colinu Crouchu in njegovemu pesimističnemu pogledu na sodobno medijsko prizorišče, interese tistih, ki ga obvladujejo, in njihovo vlogo v političnem procesu: »Njihov cilj ni, da bi kogarkoli pritegnili v razpravljanje, marveč ga želijo pripraviti do nakupa« (Arrighi, 1994, str. 38).

Ta ugotovitev je povezana tudi z dosedanjim standardnim pokrivanjem problematike starejših v medijih, pokrivanjem, ki jih obravnava predvsem kot potrošnike (tako socialnih storitev kot tudi siceršnjega blaga) in ne kot partnerje v družbenem diskurzu. Aktivno državljanstvo je razmeroma nov pojem, povezan z očitkom o *demokratskem primarijkljaju* EU in še bolj s spodrsljaji, ki so spremljali sprejemanje pogodb (*ustav*) EU; nizozemski in irski *ne* k njim sta tudi Bruselj grobo opozorila na prepad, ki je nastal med bruseljsko birokracijo in državljani članic EU. Vprašanje, ki si ga morajo zastaviti starejši kot aktiven del evropske družbe, je: ali za njihovo vključevanje v družbeni diskurz zadoščajo t. i. geto oddaje in njim podobne občasne *strani* v tiskanih medijih ali pa mora diskurz, ki zadeva medgeneracijske odnose in solidarnost, starajočo se / dolgoživo družbo, spreminjajočo se demografijo in problematiko starejših, vključno z njihovo pravico starati se tako, da preživljajo dostojno in dostojanstveno starost, prežemati celoto medijskega sporočanja in medijske sporočilnosti? Odgovor je na dlani, kot je na dlani tudi odgovor na vprašanje, ali naj bodo starejši le pasivni sprejemniki sporočil ali pa aktivni udeleženci diskurza.

Evropsko razpravljanje o demografskem razvoju do sredine 21. stoletja se je, kot že rečeno, začelo dokaj strašljivo – z napovedmi demografske katastrofe. Sledila je delna streznitev, ko se je odprlo t. i. časovno okno, to je spoznanje, da je demografski razvoj sicer neugoden, da pa je še vedno dovolj časa za ukrepanje. Časovnemu oknu je sledilo geslo o izzivu, ki naj bi ga predstavljala starajoča se / dolgoživa družba, naslednji korak v razvoju razmišljanja na ravni EU in na nacionalnih ravneh pa je bil preboj spoznanja, da dolgoživa družba ni katastrofa, marveč priložnost, ki jo je treba modro usmerjati in izkoristiti, ter spoznanje, da utegnejo biti starejši, uokvirjeni v razumne politike, tudi koristen vir, ki bi ga morale evropske družbe izkoristiti. Na tej točki se je tudi razživela razprava o novi medgeneracijski solidarnosti in vprašanje, s katerim se soočamo, je: ali mediji v zadostni meri podpirajo razpravo o medgeneracijski solidarnosti in soodvisnosti? Razmere so namreč po svoje nenavadne. Medtem ko je ta solidarnost še vedno močno navzoča v povprečni evropski družini, politika in mediji močno vztrajajo pri generacijski segmentaciji in fragmentaciji, ki poudarjata vtis navzkrižij medgeneracijskih interesov. Osnova takšne fragmentacije je – kar je za kapitalistični sistem proizvodnje logično – položaj določene družbene skupine v proizvodnem procesu, in povsem razumljivo je, da starejši v tej perspektivi *expressis verbis* ali *tacite consensu* ustvarijo vtis bremena v družbi in državi. Med

vsemi diskriminatornimi stereotipi je ta prvi, ki se mu je treba odločno postavljati po robu. Drugače kot generacija, ki se šele pripravlja na delovno življenje in zaposlitev – in ki je zato prav tako *breme*, vendar pa takšno, ki bo v prihodnje ustvarjalo presežno vrednost in kapitaliske donose –, so starejši generacija, ki takšne *dodane vrednosti* za kapitalistični način proizvodnje nima več. Zaradi tako zoženega pogleda na vlogo različnih generacij v kapitalistični proizvodnji in takšnega segmentiranja generacij imamo seveda hude težave pri prepoznavanju realne družbene vloge starejših v sistemu in smo nadvse začudeni, ko ugotovimo, da so starejši v resnici pomemben vir pretoka denarja, premoženja in storitev k mlajšim (Attias-Donfut, 2008), imajo torej že v sedanjih okoliščinah pomembno funkcionalno vlogo in nalogo ter da so dragocen družbeni vir, ki ga bo treba v prihodnje razvijati in negovati (Evropska komisija, 2008).

Razen tega se politični diskurz ne odvija v praznem prostoru. Že omenjeni vdor finančnega kapitala v javne storitve vključno s socialo ima svoje glasne zagovornike zlasti v zdaj zaradi krize in recesije nekoliko utišani neoliberalni šoli ekonomistov, zato tudi ni nenavadno, da so sleherno sporočili o pričakovani katastrofi v sistemih javnega pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja spremljale ponudbe komercialnih zavarovalnic za vključevanje v t. i. druge in tretje stebre pokojninskega in ustreznega zdravstvenega zavarovanja. Ponavljajoči se pozivi Bruslja k reformi pokojninskih sistemov so brez dvoma povezani tudi z močno in dobro financirano lobistično navzočnostjo zavarovalniške in bančne industrije v Bruslju. Kriza na svetovnih borzah in propad vrste kapitalskih oz. komercialnih pokojninskih *shem* sta to vnemo vsaj začasno ohladila.

Tako umetno ustvarjene negativne perspektive so povezane tudi z razvrednotenjem medgeneracijske solidarnosti, tiste solidarnosti, ki bi morala postati in ostati nosilni steber evropskega socialnega modela in še več, del evropske kulturne dediščine.

K negativni percepciji starajoče se in dolgožive družbe prispevajo tudi avtogoli, kakršnim smo bili priča med zadnjo predvolilno kampanjo, pa tudi ob nekaterih drugih posegih v to problematiko, avtogoli, ki le zaostrujejo medgeneracijsko konfliktnost. Revščina ni le problem starejših, revščina sega horizontalno prek vseh generacij. Revščina otrok proizvaja nizko izobrazbenost, ki proizvaja dohodkovno ubožne odrasle, ki proizvajajo ubožne starejše. Vertikalno reševanje problematike starajoče in dolgožive družbe, reševanje, pri katerem se vsaka skupina bojuje le za svoje ozke interese, je takšen avtogol. Če je generacija, ki bi morala biti zainteresirana za kar najbolj horizontalno reševanje socialnih problemov, potem je to generacija starejših.

Po nekaj slabih novicah dobra novica. Problematika navzočnosti starejše generacije v medijih je del širše problematike odnosa med mediji in raznolikostjo v evropskih družbah. Februarja 2008 se je zbral Konzorcij za preučevanje medijev in raznolikosti (Study on Media and Diversity Consortium) v katerem razen Media Diversity Institute in Interviews Europe sodeluje tudi močna in ugledna novinarska federacija International Federation of Journalist (IFJ) s sedežem v Bruslju. Konferenca je povabila evropske nevladne organizacije, ki se ukvarjajo s preprečevanjem diskriminacije, da se 15. decembra 2008 udeležijo drugega srečanja ter pripravijo svoje prispevke in priporočila; seminar, sklican za 5. in 6. februar 2009 naj ta priporočila strne v publikacijo, ki naj evropske medije opozarja na pomen upoštevanja raznolikosti pri razvijanju družbenega diskurza.

LITERATURA

- Age into Focus (2004). Projekt NPOE (koordinator) in javnopravne radiodifuzije Nizozemske, Avstrije in Italije. V: <http://www.npoe.nl/projecten/AgeInfoFocus.htm>.
- Arrighi Giovanni (1994). *The Long Twentieth Century*. London: Verso.
- Attias-Donfut Claudine (2008). Referat na konferenci na Brdu 29. aprila 2008. V širši obliki: Attias-Donfut C. in Wolff F. C. The Redistributive Effects of Generational Transfers. V: Arber S. in Attias-Donfut C. (ured.) (2000). *The Myth of Generational Conflict. The Family and State in Ageing Societies*. London: Routledge, str. 22-46.
- Crouch Colin (2008). *Postdemokratie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Delanty Gerard in Rumford Chris (2008). *Nov razmislek o Evropi*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Evropska komisija (2008). *2nd European Demography Report. Meeting Social Needs in an Ageing Society*.

Kontaktne informacije:

Marjan Sedmak

Mestna zveza upokojencev Ljubljana
Ulica Janeza Pavla II 2, 1000 Ljubljana
e-naslov: mzu@siol.net